

הרב זאב וייטמן
רב תנוכה

אבקת חלב לעומת חלב ניגר בימינו¹

ראשי-פרקים:

א. אבקת חלב - דעת האוסרין

ב. האם אבקת חלב גם היא תהיה אסורה כחלב נכרי ניגר

א. אבקת חלב - דעת האוסרין

בספרו מאמר מרדכי (יורה דעה סימן ד) כותב הראשון לציון הרה"ג הרב מרדכי אליהו זצ"ל את הדברים שלהלן:

"הנה בזמן האחרון רצו כמה רבנים להקל בעניין אבקת חלב, וטעמם שלא אסרו חז"ל אבקת חלב בפירוש בשום מקום ואין לנו להוסיף על דבריהם. הראשון שדיבר ע"ז היה רבה של טבריה, הגאון רבי מאיר ועקנין, בספרו 'ויאמר מאיר' (בתקופת מלחמת העולם הראשונה), וכתב שם שכיון שאין שום אפשרות למצוא חלב בגלל תהפוכות המלחמה וקושי הדרכים, ע"כ מצא מקום להתיר בדוחק ובקושי גדול אבקת חלב לילדים קטנים². אך גם מתשובתו יש להבין שאין מקום להקל בימינו ובמצב השורר בעולם כיום. ועיין שו"ת הר צבי חלק יו"ד סי' ק"ג, וחזו"א יו"ד סי' מ"א ס"ק ד'. אך יש לדחות את טענת המתירים, דכיון שהאבקת חלב נאסר בהיותו חלב, א"כ איך יפקע האיסור... ואף לקטנים יש לזהר שלא ליתן להם מאכלים המכילים חלב נכרי או אבקת חלב נכרי (אם לא לצורך וכדלקמן)".

ובסיכום הדיון ההלכתי הארוך בנושא הוסיף הרב מספר דגשים שמלמדים על החמרתו בנושא זה: "גם אם בטל הטעם, הגזירה לא בטלה, ולכן אף במקום שאין מצוי חלב טמא או שהוא מצוי אך ביוקר, מ"מ החלב אסור. גם אבקת חלב של נכרי אסורה, וע"כ יש לזהר שלא לקנות מוצרים המכילים אבקת חלב נכרי."

לגבי אבקת חלב לתינוקות יש להקפיד לקנות אבקת חלב של ישראל אף שמחירו הרבה יותר יקר.

1. פורסם לראשונה בספר "תפארת לוי" לזכרו של הרב לוי ביסטריצקי ז"ל במלאת עשרים שנה לפטירתו.
2. לצערי לא מצאתי תשובה זו בספר שו"ת 'ויאמר מאיר' על שני חלקיו (ומה שמצאתי זה רק תשובות ארוכות בנושא אבקת ביצים - תשובה לא בחלק א ותשובה יז בחלק ב).

מיהו אם האבקת חלב הישראל מזיקה לתינוק או שאינה מתאימה לו לעיכול וכדו', יכול להשתמש באבקת חלב של נכרי לכתחילה"³.

לעומת דברים אלו, נהלי הרבנות הראשית לישראל מבחינים בין אבקת חלב נכרים לחלב ניגר. אבקת חלב מאושרת כחומר גלם כשר, גם אם מקורה בחלב נכרים שישראל לא משגיח בעת החליבה⁴, ואילו חלב ניגר איננו מאושר אלא אם הוא יהיה חלב ישראל.

בדברים שלהלן אדון במחלוקת זו ואביא סיבות נוספות לחיזוק עמדת הרה"ג הרב מרדכי אליהו זצ"ל בסוגיה זו.

ב. האם אבקת חלב גם היא תהיה אסורה כחלב ניגר

ידוע, נושא חלב נכרים בימינו נתון במחלוקת, שעיקרה הוא - האם חלב נכרים הינו גזרה ולכן גם במקומות בהם אין חשש סביר לערוב חלב טמא - החלב יהיה אסור⁵, ואם נאמר שזו גזרה האם הפיקוח הממשלתי והמירתת שהוא יוצר יכול להחשב כישראל עומד על גביו⁶.

בהנחה שאנו מחמירים ואוסרים חלב נכרים בימינו וגם לא סומכים על הפיקוח הממשלתי של החברות הגדולות, יש לבחון האם אבקת חלב גם היא תהיה אסורה.

היסוד להבחנה זו מצוי בתשובת הגרצ"פ פרנק - רבה של ירושלים, ממייסדי הרבנות הראשית לישראל וחבר מועצת הרבנות הראשית לישראל - שהיה הראשון לחלק בין דין חלב נכרים ניגר ובין דין אבקת חלב נכרים.

מכיוון שכל אבקת חלב מיוצרת מחלב ניגר יש להבין כיצד פוקע לדעתו איסור חלב נכרים ברגע שהופכים את החלב לאבקת חלב, וכתמיהת הרב מרדכי אליהו זצ"ל לעיל.

בשו"ת הר צבי (יורה דעה סימן קג) מציע בתחילה הרצ"פ פרנק שחלב שנחלב לצורך אבקת חלב הינו חלב מותר, מכיוון שהגוי לא יערב בו חלב טמא ובדומה לחלב שנחלב ע"י הגוי לצורך גבינה שהוא מותר על פי דברי הרמ"א, מכיוון שאין חשש שהגוי יערב בו חלב טמא מכיוון שחלב טמא איננו עומד וממילא הגוי לא יערב חלב שילך לאיבוד בעת עשיית הגבינה⁷, והוא הדין בעת עשיית האבקה.

3. עוד נוסף בסיכום הדברים היתר השגחה על החליבה באמצעות מצלמות, אלא שאין זה מענייננו במאמר זה.

4. ונדרש ציון שהמוצר מכיל אבקת חלב נכרים. בהמשך אתייחס לאבקות חלביות אחרות שאינן אבקת חלב.

5. לדעת הרדב"ז (בתשובות הרדב"ז ח"ד סימן עה) אם אין לחוש לעירוב חלב טמא, החלב מותר, ואין עליו כל גזירה. כך פוסק גם הפרי חדש (קטו, ו). לעומתם, דעת החת"ס (יו"ד, ח"ב קז) היא שחלב נכרים הינו גזירה גמורה, ואין להתירה אפילו כשאין כל חשש בפועל לעירוב חלב טמא. ראה הרחבה במאמרים שכתבתי בתחומין כ"ב עמוד 455 ובנתיב החלב א עמוד 39.

6. הגר"מ פיינשטיין מחדש, שמכיוון שאין צורך שישראל יראה ממש את החליבה, וסגי ביושב מבחוץ, באופן שיש אומדנא שהגוי לא יערב חלב טמא, לכן אם אומדנא כזו קיימת כתוצאה מתקנות ופיקוח ממשלתיים, הדבר שווה ערך לישראל היושב בחוץ, והחלב מותר. לדבריו, היתר זה תקף גם אליבא דהחת"ס, שגם כיום יש לעמוד על החליבה. חשוב להדגיש, כי הגרמ"פ לא התיר חלב נכרים בימינו, כדעת הפר"ח, מחמת שחלב טמא אינו מצוי, אלא לדעתו הפיקוח הממשלתי משמש במקום עמידת ישראל. זו גם דעת החזו"א (יו"ד, סי' מ"א ס"ק ד) שכתב, שאם יש פיקוח ממשלתי סגי בכך להתיר את החלב, אלא שמדבריו משמע, שיסוד ההיתר הוא מכיוון שהפיקוח הממשלתי יוצר מצב דומה למקום שאין בו טמאות ושאינו בו חשש לעירוב חלב טמא, ולכן אין כל מקום לאסור וכדעת הפר"ח והרדב"ז, ולא כדעת החת"ס.

7. שו"ע יו"ד קטו ב: "ואם ראה עשיית הגבינות ולא ראה החליבה, יש להתיר בדיעבד, כי אין לחוש שמא יערב בו דבר טמא מאחר שעשה גבינות מן החלב, כי דבר טמא אינו עומד, ובודאי לא יערב בו העובד כוכבים מאחר שדעתו לעשות גבינות. ומכל מקום אסור לאכול החלב כך". ויסוד הדברים בתוספות ע"ז לה ב ד"ה "לגבינה איכא דקאי ביני אטפי".

על כך יש לתמוה משלוש סיבות:

1. כלל לא בטוח שהחלב ממנו מיוצרת אבקת החלב נחלב מלכתחילה לצורך זה דווקא.
 2. גם אם כן, החלב נמכר למפעל המייצר, ולחולב המוכר את החלב לא איכפת ואין כל נפקא מינה כמה אבקה תצא ממנו שהרי הוא מקבל את התמורה על החלב לפי כמות החלב ואיכותו.
 3. התמיהה העיקרית היא שאין כל מקום לדמות גבינה לאבקה. חלב טמא איננו עומד ולא יכול להפוך לגבינה ולכן כאשר הגוי חולב לצורך גבינה אין חשש שהוא יערב חלב טמא שילך בעת עשיית הגבינה לאיבוד, אבל חלב טמא כן יכול להפוך לאבקה בלי כל בעיה.
- ואמנם כך טען ה'חזון איש' ובצדק, שאין כל מקום להשוות בין גבינה לאבקה חלב, כי טבע החלב הטמא שאינו מתגבן, אבל ייבוש נזול לאבקה יכול להיעשות בכל נזול במידה שווה, ואין כל הבדל בין חלב טהור לחלב טמא⁸.

ואכן גם הרצ"פ פרנק מעיד שלאחר שהוא כתב את הדברים העירו לו על החילוק שבין גבינה לאבקה ושאינן להשוות ביניהם, ולכן הוא מוצא היתר מטעם אחר והוא, שהגזירה הייתה על חלב נכרים וברגע שהחלב נשתנה לגבינה או לחמאה, והוא הדין לאבקה חלב, גזרת החלב שוב לא תקפה לגבי מוצרים אלו. ואם גבינה נאסרה הרי שזה מחמת גזרה חדשה ומאוחרת יותר, והחמאה שלגביה אין גזרה כמו על גבינה, אכן תהיה מותרת למרות שמקורה בחלב, אלא אם כן נחשוש לצחצוחי חלב שנותרו ביני אטפי. וממילא אם אין חשש שערבו חלב טמא האבקה תהיה מותרת כי אין חשש לערוב חלב טמא, ואין גזרה - כפי שיש על חלב ניגר - כי החלב נשתנה לאבקה שעליה לא גזרו⁹.

הרעיון שלא גזרו על חלב שנשתנה הועלה עוד קודם לכן ע"י החת"ס (יו"ד קז), כדי ללמד זכות על אלו שמתירים לעצמם לאכול פת שנילושה בחלב נכרים, למרות שהם מקפידים על איסור חלב נכרים. אלא שהחת"ס אומר שזו טעות¹⁰. נימוק זה הובא בשם החת"ס גם בשו"ת זקן אהרון (יו"ד תנינא מד), אלא שעיקר היתרו של הרב אהרון וולקין הי"ד היה בגלל שאין חשש לערוב חלב טמא ולכן יש להתיר לדעתו גם חלב ניגר, אלא שלסוברים שיש גזרה על חלב גם כשאין חשש ערוב יש מקום, לדעתו, לומר כדברי החת"ס שעל חלב שנשתנה (במקרה של החת"ס נשתנה לפת חלבית ובמקרה של ה'זקן אהרון' נשתנה לאבקה חלב) לא גזרו. אלא שכאמור החת"ס עצמו אומר שזו טעות.

8. חזון איש יורה דעה מא ד. וטעון זה בדיוק כתב גם הרב אהרון וולקין הי"ד בשו"ת זקן אהרון יו"ד תנינא סימן מ"ד.

9. הרב צבי פסח פרנק מסתמך על תשובת החת"ס סופר (יו"ד סימן קז) שגזירת חלב קדמה לגזירת הגבינה וברגע שגזרו על החלב הוא נאסר אפילו בזמן שאין שום חשש משום תערובת איסור, אמנם כשנשתנה החלב מצורתו ונעשה לחמאה או לגבינה הגזרה שוב לא חלה, והחמאה והגבינה היו מותרות. ושוב בדור אחר נמנו לאסור הגבינה. מכאן מסיק הרב צבי פסח פרנק שגזירת חלב הייתה רק כאשר הוא בא לידי ישראל בצורתו הראשונה, אבל שינוי צורה מחלב לצורה אחרת מפקיע את איסורו ואינו בכלל הגזירה, וממילא אבקה חלב איננה בכלל הגזירה, ואין בה גם כל סיבה לאסור אותה בגזרה אחרת כמו שאסרו את הגבינה, וממילא אם אין חשש לערוב חלב טמא באבקה יש להתירה.

10. וזה לשון החת"ס שם: "ללמוד זכות אולי ס"ל כשם שכ"מ בדעת הרמב"ם שלא גזרו אלא אכלב בעין ולא על החמאה שכבר נשתנה וס"ל אף על גב דאוסרת תערובתה מ"מ כשנלושה עם קמח ונעשה מצירופם עיסה ונאפת פנים חדשות באו לכאן והווה ליה כנשתנה... ואפי' לפי טעות הלז מ"מ צריך להיות כעין תורה דאי לאו הכי אסור משום עיסה שנילושה בחלב".

ואמנם גם על קביעה זו, שמגבינה נלמד שלא גזרו על חלב שנשתנה, ניתן לערער, שהרי הסיבה שאין גזרה על גבינה איננה בגלל שהחלב השתנה והפך לגבינה, אלא בגלל שחלב טמא אינו מתגבן, וממילא אין מה לגזור על גבינה כי ברור שאין בה תערובת חלב טמא¹¹. והוא הדין לחמאה שגם לגביה נאמר שחלב טמא אינו עומד, כלומר חלב טמא ניגר איננו יכול להפוך למוצק. אבל אין מכאן כל ראייה שגם שינוי חלב לאבקה מפקיע את האיסור, שהרי אם החלב אסור האבקה אמורה להיות אסורה בדיוק באותה מידה, מכיוון שגם אם חלב טמא איננו עומד ואיננו יכול להפוך מנוזל למוצק, אבל בוודאי שאפשר לייבש חלב טמא לאבקה בדיוק כמו חלב טהור.

על קושי גדול זה משיב הרצ"פ, שעל פי דברי הריטב"א גם חלב טמא עומד רק שאינו מתגבן כולו אלא רק מיעוט¹², ולפי זה היה צריך לאסור את הגבינה מחמת איסור החלב, ואם לא אסרו אותה אלא היה צורך בגזרה חדשה הרי שזה בגלל שהגזרה הייתה על חלב בלבד ולא על חלב שהשתנה לגבינה, חמאה או אבקה¹³.

ולגבי החשש לערוב חלב טמא כותב הגרצ"פ פרנק, שמצד הדין יש להתיר מטעם ספק ספיקא - שמא אין באבקה שום תערובת איסור, ואת"ל דיש בה - שמא אין בה כמות מספיקה בכדי לאוסרה, וממילא, כל הסיבה לאסור היא רק הגזרה, ואם אין גזרה על חלב שהשתנה ממילא אין מקום לאסור את אבקת החלב. ועוד מסתמך הרב על דברי התשב"ץ שהחשש שבגללו גזרו על חלב נכרים היה מחשש לערוב חלב גמלים, ולא חששו לחלב אתונות או סוסות, מכיוון שלא רגילים לחולבם והווי מילתא דלא שכיחא. ומכיוון שידוע שבארצות הברית אין גמלים, ומכיוון שחלב אחר הוא מיעוט גמור, ומכיוון שיש פיקוח ממשלתי - אין לחשוש לערוב חלב טמא. וגם אם קיים חשש לערוב מעט חלב טמא הוא היה בטל במיעוטו, והדבר לא דומה לצחצוחי חלב בגבינה או בחמאה שם צחצוחי החלב ניכרים ולכן אינם מתבטלים, מה שאין כן באבקת חלב, שזו תערובת גמורה.

בתשובה נוספת למערער על היתרו כותב הרב פרנק (שם בסימן קד), שכמו בחלב שנחלב לגבינה אומר הרמ"א, שאין לחשוש לערוב חלב טמא, כי הגוי לא שוטה לערב חלב טמא שילך לאיבוד בעת הגיבון, כך יהיה גם לגבי ייצור אבקה, וזאת, אע"פ שהוא מסכים שגם חלב טמא יכול להפוך לאבקה, אבל לדבריו מחלב טמא תהיה פחות אבקה מאשר מחלב טהור, ולכן אותה סברה שנכונה לגבי חלב שנחלב לגבינה יש לומר גם לגבי חלב שנחלב לייצור אבקה.

גם כאן הרצ"פ פרנק מבסס את דבריו על דברי הריטב"א האומר שכאשר הגמרא קובעת שחלב טמא אינו עומד, אין כוונתה לומר שאינו עומד כלל, אלא שרובו אינו עומד, ורובו נעשה נסיובי. הרצ"פ תולה את הסיבה לכך שחלב טמא רובו איננו עומד בעובדה שאחוז המים בחלב טמא מרובה מאחוז המים שבחלב פרה, ולכן יש יותר מי גבינה שפורשים ולא נהפכים לגבינה. ואם אמנם כך, מכיוון שכל ייבוש מוציא את המים ומשאיר רק את החומר היבש הרי שלדעתו גם אבקה מחלב טמא תיתן הרבה פחות אבקה מאשר מחלב טהור, ולכן הגוי לא יערב חלב טמא כאשר כוונתו לעשות אבקת חלב.

11. וכדברי הרמב"ם בהלכות מאכלות אסורות פרק ג': "חלב בהמה טמאה אינו נקפה ועומד כחלב הטהורה, ואם נתערב חלב טמאה בחלב בהמה טהורה כשתעמיד אותו יעמוד חלב הטהורה ויצא חלב הטמאה עם הקום של גבינה. ומפני זה יתן הדין שכל חלב הנמצא ביד עכו"ם אסור שמא ערב בו חלב בהמה טמאה, וגבינת העכו"ם מותרת שאין חלב בהמה טמאה מתגבן".

12. בניגוד לדברי הרמב"ם המובא בהערה הקודמת.

13. כמובן שלהסבר הרמב"ם שבהערה 10 אין בסיס לכך שהגזרה לא התייחסה לחלב שנשתנה בידי הגוי.

אלא שתיאור זה איננו מדוייק. הגיבון מתרחש כתוצאה מחיתוך מולקולות החלבון באופן שגורם לניתוקן ממולקולות המים ולהתגבשותן יחדיו, תופעה שלא מתרחשת בחלב טמא, ולכן חלק גדול מהחלב¹⁴, שכולל מלבד מים גם חלבונים, סוכרים ושומנים לא מתגבן ומופרש ביחד עם מי הגבינה ונמצא שהחלב על החומרים המזינים והחשובים שבו הולך לאיבוד ולא מתגבן, ולא רק המים שיש בו פורשים. לעומת זאת, באבקה כל החומר היבש, החשוב והמזין נעשה לאבקה ודבר לא הולך לאיבוד, וכמות האבקה תלויה בכמות החומר היבש, החשוב והמזין נעשה לאבקה ודבר לא הולך לאיבוד, ולכן בניגוד לגבינה הנעשית מחלב טמא שם באמת הולך לאיבוד חלק גדול מהחלב הטמא (או אולי גם כולו) על מרכיביו החשובים לצורך הגבינה, הרי שבאבקה חלב כל החומר היבש שיש בחלב הטמא יהפוך לאבקה בדיוק כמו בחלב טהור, ולכן שום דבר בעל ערך לא ילך לאיבוד בעת עשיית האבקה בניגוד לגבינה, ולכן אין סיבה שהגוי לא יערב חלב טמא שיש לו כאשר כוונתו לעשות אבקה.

גם ההנחה שכמות החומר היבש שהופך לאבקה בחלב טמא נמוכה מכמות החומר היבש שהופך לאבקה בחלב טהור איננה מדוייקת. אם עושים אבקה חלב רזה כלומר מייבשים את החלב אחרי הפרדת השומן ממנו הרי שבחלב פרה אחוז החומר היבש לאחר הפרדת השומן הינו 9-9.5 אחוזים וזה יהיה גם השיעור בחלב אתונות או בחלב סוסות. אמנם נכון שאם עושים אבקה חלב מלא כלומר מייבשים את החלב עם השומן, הרי שכמות החומר היבש בחלב פרה גבוהה יותר מאשר בחלב סוסות או אתונות, אלא שכאמור בניגוד לגבינה כאן לא הולך שום דבר לאיבוד וכל החומר היבש יהפוך לאבקה, ולכן אין סיבה לומר שהגוי ימנע עצמו מלערב חלב אסור כאשר הוא רוצה לעשות אבקה.

לאור האמור עולה, שהיתרו של הרב צבי פסח פרנק (שעליו כאמור חלק החזון איש¹⁵) מבוסס במידה רבה מאוד על דעתו המחודשת של הריטב"א, שמה שהגמרא אומרת שחלב טמא אינו עומד הכוונה שאינו עומד כולו אבל מיעוטו כן עומד. רק להסבר זה ניתן להבין את מסקנת הרב שהגזרה הייתה רק על חלב ולא על חלב שנשתנה. אלא שלכאורה מהגמרא נראה שלא כדברי הריטב"א שהרי הגמרא שואלת (עבודה זרה לה ב) חלב למאי ניהוש לה? אי משום איחלופי, טהור - חיר, טמא - ירוק! ואי משום איערובי, ניקום, דאמר מר: חלב טהור עומד, חלב טמא אינו עומד! אי דקא בעי לגבינה ה"נ, הכא במאי עסקינן - דקא בעי ליה לכמכא. ונשקול מיניה קלי וניקום! כיון דבטהור נמי איכא נסיובי דלא קיימי, ליכא למיקם עלה דמילתא. ואב"א: אפי' תימא דקבעי לה לגבינה, איכא דקאי ביני אטפי.

כלומר, עולה מהגמרא שאם חוששים לערוב חלב טהור בטמא אפשר היה להעמיד את הגבינה ולהיות בטוחים שהחלב הטמא יופרש כולו עם מי הגבינה, כי אם כדברי הריטב"א חלק מהחלב הטמא היה כן מתגבן איך הגמרא אומרת שאם הוא צריך לגבינה אין הכי נמי, והרי חלק מהגבינה

14. ולדעת הרמב"ם לא רק חלק גדול אלא כל החלב הטמא.

15. וזה לשונו של החזון איש שם: "אבקה חלב אינו ענין לגבינה וחמאה, דגבינה נעשה ע"י הפרשת המים מן הגוש, והפרשה זו נעשית ע"י החימוץ שנותנין בחלב, והחמאה נעשית ע"י תנועה ונדנדוד של החלב, או ע"י חימום על האש לקלוט את השומן הקפוי, וטבע של ענינים אלו אינו בחלב טמא, אבל אבקה חלב נעשה ע"י אויר חם ויבש, והלחות של החלב כלה באויר, והיבש של החלב נשאר, ופעולה זה אין לה צורך לטבע של הפרשה, ואפשר ליבש כל דבר לח, ואפשר ליבש חלב טמא כחלב טהור, ויש כאן חשש של חלב טמא לגמרי או לתערובתו, ואין הבדל בין חלב עכו"מ לאבקה חלב".

היה לדעת הריטב"א מחלב טמא? וגם לאיבעית אימא שיש מקום לאסור גם אם רוצה לעשות גבינה הרי זה משום שיש חשש לטיפות חלב שילכדו בין גרגרי הגבינה ומוכח שברור היה לגמרא שחלב טמא אינו עומד כלל¹⁶.

מעבר לכך, אנו נוכחים לדעת שגם הרצ"פ פרנק סמך בהיתרו על הפיקוח הממשלתי ועל העובדה שאנו יודעים שאין חשש לערוב חלב טמא בחלב ממנו מייצרים אבקה. ואילו כיום אנו יודעים בבירור גמור שמערבים חלב טריפות - שדינו וחומרנו בדיוק כמו חלב טמא - עם חלב פרות כשרות¹⁷.

בנושא זה הרחבתי במאמרי בתחומין כב בו טענתי, שכל המתירים חלב נכרים בימינו התיירו אך ורק משום שהיו בטוחים שאין כיום כל חשש לערוב חלב טמא בחלב הפרות הכשר, גם ללא שיהודי יעמוד על גבי החליבה ויוודא זאת (או בגלל הפיקוח הממשלתי, או בגלל שאין בכך כל תועלת כלכלית אלא להיפך, או בגלל שחלב טמאות אינו מצוי ועוד), והספק שהעליתי במאמרי הנ"ל הוא האם כל המתירים היו מוכנים לסטות מדין המשנה המחייב שיהודי יעמוד על גבי החליבה לו היו יודעים שיש היום ערוב של חלב מפרות טריפות (שנטרפו כתוצאה מניתוח וטרינרי שניקב את הקיבה) שחלבן אסור - דבר שניתן היה למנוע לו הייתה השגחה ברפתות¹⁸.

באחרונה יצא לאור בארה"ב ספר העוסק בחלב טריפות¹⁹. המחבר עשה מחקר מקיף שכלל הרבה מאוד רפתות בארה"ב לגבי כמות הפרות המנותחות והוא בירר מול הוטרינרים את אופני הניתוחים שנעשים בפרות ודן בהרחבה גדולה לגבי כל סוג ניתוח אם הוא מטריף את הפרה או לא ומסקנתו שרוב הניתוחים שנעשים בארה"ב אמנם מטריפים.

לפי בירורים שעשה במספר רפתות רב שיש בהם יחד כמיליון פרות, שהם כעשרה אחוזים ממספר הפרות החולבות בארה"ב, הוא הגיע למסקנה ששכיחות התופעה שדורשת התערבות כירוגית היא

16. בגליון 21 של חוברת בוד (כתב-עת לענייני תורה ומדע בעריכת פרופסור עלי מרצבך ובהוצאת אוניברסיטת בר אילן) שיצא בניסן תשס"ט מופיע מחקר מדעי מקיף ומרתק, של פרופסור זהר עמר, עוזי מרין ודוד אילוז, שבחן בפועל ובאופן ניסיוני את קביעת הגמרא שחלב טמא אינו עומד. מסקנת המחקר הייתה חד משמעית, שאכן קביעה זו הינה קביעה מדוייקת (קביעה אותה כבר קבע אריסטו בספרו 'היסטוריה של בעלי החיים', כמעט אלף שנה לפני חתימת הגמרא). זאת, לעומת הקביעה שטהור חיור (לבן) וטמא ירוק (צהוב) שאותה לא הצליחו לאשש מבחינה מחקרית מדעית. לעומת זאת, כן נמצא במחקר אישוש לדברי הריטב"א שיש מעט גיבון בחלק מחלב הבהמות הטמאות, ושבמקרה של ערוב חלב טמא בטהור יש כן מעט גיבון של החלב הטמא. כמו"כ, ידוע היום שבאבו-דאבי מייצרים גבינות מחלב נאקות.

17. וכך נפסק בשולחן ערוך יורה דעה פא: "חלב בהמה וחיה טמאה או טריפה... אסורים כבשרה.

18. במאמר שם הרחבתי בכך, שאף שמהגמרא ניתן להוכיח שהדרישה לנוכחות ישראל נקבעה מלכתחילה בגלל חשש מחליבת טמאות ולא מחשש לחליבת טריפות, הרי שהדבר נבע מכך שבדרך כלל ניתן להשגיח רק על מניעת חליבת טמאות ולא על טריפות, שברוב המקרים לא ניתן לדעת על טריפותן עד לאחר השחיטה, והחשש המציאותי היה בדרך כלל לערוב חלב טמאות שניכרות, אבל פשוט וברור שהישראל העומד על גבי החליבה אמור למנוע חליבת טריפות שניכרות ושניתנות לזיהוי, בדיוק כמו שחובתו למנוע חליבת טמאות. ומכיוון שידוע לנו כיום שחולבים טריפות שניתן לזהותם הרי שאין מקום להתיר ולבטל את תקנת חכמים שישראל חייב לעמוד על גבי החליבה גם אם אנו יודעים בוודאות שלא חולבים טמאות.

יתירה מזו, מצינו חילוק בהלכה באופן ההשגחה, כשידוע שיש בעדר טמאה (או הישראל חייב לשבת במקום שיוכל לראות את החליבה כשיעמוד), לעומת מקרה שאין בעדר טמאה (או מספיק לשבת מבחוץ גם במקום שאינו יכול לראות את החליבה). לכאורה פשוט, שכאשר יש בעדר טריפה חייבים להשגיח כמו כשיש טמאה.

19. 'חלב טריפה' מאת מנחם בלומנפרוכט - ברוקלין תשפ"ב.

כ-2 אחוז. אלא שלא ברור כמה מהפרות אכן עברו את הפרוצדורה המטריפה וכמה טופלו באופן שאינו מטריף וכמה הוצאו מהרפת, וכמה אחוז המנותחות באופן מטריף באופן מצטבר לכל שנות התחלובה.

לדעתו לאחר כל השקלולים הנדרשים הרי שיש ספק אם כמות הפרות הטריפות בטילה ב-60 בפרות הכשרות, ולאור עובדה זו מגיע המחבר למסקנה שיש להתיר את החלב כי מדובר בספק איסור דרבנן²⁰.

אלא שבכל הספר הוא לא מתמודד עם השאלה שאני מעלה במאמר הנ"ל - האם העובדה שיש כיום ערוב חלב טריפות - שהוא חלב אסור ושלגביו אין כל פיקוח, וברור שהערוב קיים - לא מעלה ספק גדול לגבי כל היתר חלב נכרים בימינו. שהרי לכאורה פשוט שאילו היינו יודעים שהדבר מקובל שמערבים בחלב הפרות חלב אתונות או חלב חזירות לא היינו מעלים על דעתנו להתיר את החלב ללא פיקוח, גם לו היינו בטוחים (ולא רק מסופקים) שחלב האתונות או החזירות בטל תמיד ב-60, שהרי זהו בדיוק דין המשנה שגזרו שישראל יעמוד על גבי החליבה כדי למנוע חליבת חלב אסור יחד עם החלב המותר - וגזרה זו קיימת ועומדת גם במקומות בהם ברור שהחלב האסור תמיד יתבטל ברוב החלב הכשר.

ברור ופשוט שאם נאמר שיש לאסור את חלב הנכרים בימינו בגלל עובדה זו, הרי שלא יהיה כל מקום להתיר אבקת חלב יותר מאשר חלב ניגר, שהרי ערוב חלב הטריפות נעשה גם בייצור אבקת חלב, וגם אם נקבל שהגזרה הייתה רק לגבי חלב ניגר ולא לגבי אבקת חלב, הרי שנימוק זה כשלעצמו איננו מספיק לדעת הרצ"פ פרנק כדי להתיר אלא במקרים בהם אמנם לדעתו אין מקום לחשוש לערוב חלב טמא, אבל במציאות בה יש כן ערוב חלב טמא או במציאות ימינו של ערוב חלב טריפות הרי שגם לדעת הרצ"פ אין מקום להתיר את אבקת החלב.

לאור זה יש לשקול אם אמנם יש מקום לחלק ולאסור שימוש בחלב ניגר ללא שישראל עומד על גבי החולבים הלא יהודים, ולהתיר שימוש באבקת חלב שנעשתה מחלב כזה.

מה שתמוה הוא שעל פי נהלי הרבנות הראשית גבינה קשה חייבת להיעשות רק מחלב ישראל מכיוון שהיא נעשית מחלב ניגר, בשעה שאבקת חלב מותרת למרות שגם היא נעשית מחלב ניגר. כפי שראינו כל יסודו של הרב צבי פסח פרנק להיתר אבקת חלב נלמד מהיתר הגבינה שהיה צורך לגזור לגביה גזרה חדשה מחמת השימוש שעושים הגויים בקיבת נבלה לצורך הגיבון. ואם אמנם כך קשה להבין כיצד ייתכן שמתירים אבקת חלב ואוסרים גבינה - גם כשהיא נעשית בהשגחה משעת הגיבון כדי שלא תהיה בה גזרת גבינת נכרים - בשעה שכל היתר האבקה מקורו בהיתר הגבינה, ודווקא בגבינה פשוט לומר שלגביה אין גזרת חלב נכרים אלא רק גזרת גבינת נכרים, שכדי להתיר את הגבינה סגי בהשגחה בשעת הגיבון²¹.

לכך יש להוסיף שגם אם מתירים אבקת חלב יש להגדיר מה נכלל באבקת חלב. לא כל האבקות החלביות שמקורן בחלב יכולות להיכנס תחת הגדר של אבקת חלב. ויש לברר מה דינה של אבקת

20. בנושא זה של חשש איסור טריפה (ולא בהשלכת מציאות ערוב חלב הטריפות על היתר חלב נכרים בימינו בו דנתי במאמר בתחומין כב) דנתי בזמנו במאמר מפורט בהליכות שדה 94 ושם גם הבאתי את עמדת הגרי"ש אלישיב שנטה אף הוא להתיר זאת.

21. כך לדעת הרמ"א (יו"ד קטו ב) ואילו לדעת הש"ך שם בעיני הכנסת האנזים ע"י יהודי או שהחלב או האנזים והגבינות יהיו מלכתחילה של יהודים.

מי גבינה ומה דין אבקת קזאין או קזינט שייתכן מאוד שאין להשוותם לאבקת חלב אלא אולי יש בהם חשש לאיסור גבינת נכרים והארכתי בכך במאמרי הנ"ל בתחומין כב.

בשו"ת ציץ אליעזר (חלק טז סימן כה) מצינו תשובה שכתב הרב אליעזר וולדנברג לרב עובדיה יוסף בהיותו הרב הראשי לישראל, שביקש לשמוע את חוות דעתו באשר למתן כשרות לשוקולד שוויצרי שיש בו אבקת חלב נכרים.

השואלים מעידים שברור להם שאבקת החלב מיוצרת מחלב פרות בלבד ללא כל תוספת, ושהרכב החלב המגיע למפעל המייצר את אבקת החלב נבדק במעבדות משוכללות ביותר, ולכן אין להעלות על הדעת ערוב של חלב שאיננו חלב פרות. על נקודה זו יש להעיר שהמעבדות המשוכללות אכן בודקות את הרכב החלב ובודקות את איכותו וניקיונו, אבל מעבדות אלו אינן יכולות ואינן מיועדות לזהות ערוב של חלב טמא בחלב הפרות, אם כי למרות זאת מסתבר, שהקביעה שברור שאין תערובת של חלב אחר נכונה מסיבות אחרות.

הרב וולדנברג מציין שהוא לא נכנס למחלוקת לגבי חלב נכרים במקומות בהם אין חשש לערוב חלב טמא, מכיוון שמנהג ארץ ישראל להחמיר בכך וכפי שמעידים החיד"א, דרכי תשובה, כף החיים, שדי חמד ושו"ת דברי ישראל. אלא שלדעתו במקרה זה יש מקום להתיר גם אליבא מנהג ארץ ישראל, והוא הולך בדרכו של הרצפ"פ שהגזרה לא הייתה על אבקת חלב ולכן במקרה בו אין חשש לערוב חלב טמא אין כל מקום לאסור.

בדבריו כותב הרב וולדנברג שיש להקפיד שהכשרות תהיה רק לשוקולד ולא לאבקת החלב שעליה יש מקום לערער, ולדבריו אפילו המחמירים באבקת חלב לבד, יודו שעל השוקולד בוודאי שלא הייתה גזרה וממילא אין מקום לאוסרו.

טיעון זה תמוה, שהרי האוסרים אבקת חלב בוודאי שיאסרו את השוקולד שמיוצר מאבקת חלב האסורה לדעתם, שהרי פשוט שאבקת החלב נותנת טעם במוצר הסופי.

כמו"כ, האמור לעיל לגבי הרצפ"פ אמור באותה מידה גם כלפי דברי הציץ אליעזר, דהיינו, שהיסוד להיתר הגזרה מתוך השוואת אבקת חלב לגבינה או חמאה שלא נאסרו בגזרת חלב נכרים מחמת שנשתנו, מתבסס רק על שיטת הריטב"א שחלב טמא מתגבן במעט - דבר שכאמור קשה להולמו עם מהלך הגמרא. וכמו כן, שהדברים יכולים להיאמר רק אם אמנם אין כל חשש לערוב חלב טמא אבל במציאות ימינו אנו יודעים היום שמערבים בחלב חלב טריפות - קשה לחלק בין חלב ניגר לאבקת חלב ובשניהם יש מקום רב להחמיר.

